

Проф І.Ю. Робак¹, доц. Г.Л. Демочко²

¹ Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

² Харківський національний медичний
університет

Непрочитана сторінка біографії професора Володимира Фавра (до 150-річчя лікаря і вченого)

Біографічні дослідження залишаються одними з найпопулярніших в історії науки. Зазвичай вони носять міждисциплінарний характер, включаючи біографістику, соціальну історію, історію повсякдення, історію окремих наукових дисциплін, історичну урбаністику, краєзнавство та багато інших наук, що допомагають осягнути особистість вченого. Це дозволяє «залюднити» історію і, через персоналізацію, осмислити генезу та спрямованість поступу науки.

Для вітчизняної історії медицини, безсумнівно, заслуговує на увагу постать Володимира Фавра (1874–1920), видатного харківського гігієніста і маляріолога, 150-річний ювілей якого відзначається цьогогоріч. Внесок Володимира Фавра в теорію та практику громадського здоров'я величезний. З його ім'ям пов'язаний справжній прорив у розвитку санітарно-епідеміологічної служби Харкова. До того ж, саме йому ми маємо бути вдячними за пере-

могу над малярією в нашому краї, і також за те, що пропаганда санітарно-гігієнічних знань дісталась усіх верст міського населення. А в лихі часи епідемій цей професор являв взірцеві приклади особистої самовідданості аж до самопожертви. І врешті-решт, трагічно загинув на своєму пості. Сьогодні, в умовах московської збройної навали на українські міста, ідеї доктора В. Фавра щодо громадського здоров'я знову набувають неабиякої актуальності.

Постать професора В. Фавра, його наукова спадщина і практична діяльність неодноразово ставали предметом досліджень науковців. У сучасній вітчизняній історіографії цю багатогранну особистість студіювали, головним чином, співробітники Центру медичного краєзнавства імені професора В. Д. Отамановського Харківського національного медичного університету. Результатом цих студій стала низка персоналій, опублікованих у фаховій періодиці України [1; 2; 3] та польському виданні, що індексується наукометричною базою Scopus [4; 5]. Деякі матеріали містяться в працях з історії охорони здоров'я в Харкові [6; 7].

Звичайно, що не всі епізоди насиченого подіями життя Володимира Фавра в рівній мірі висвітлені дослідниками. Так, у наявних публікаціях тільки побіжно, мимохідь згадується його робота в Харківському технологічному інституті (сучасний НТУ «ХПІ») в 1906–1908 рр. Ми вирішили заповнити цю порожнину. Отже, метою даної статті є реконструкція певних епізодів життєвого шляху доктора Володимира Фавра за часів його роботи викладачем курсу фабричної гігієни в Харківському технологічному інституті.

Основою джерельної бази статті становить справа 338 на 17 аркушах «О поручении приват-доценту Университета доктору медицины В. В. Фавру преподавания в институте фабричной гигиены» опису 2 фонду Р-1682 «Харківський політехнічний інститут ім. В. І. Леніна» Державного архіву Харківської

області (ДАХО) [8]. Ця справа канцелярії Харківського технологічного інституту (ХТІ) дивно «заховалась». Адже вона з незрозумілих причин не увійшла до фонду 770 «Харківський технологічний інститут», а увійшла до «радянського» фонду з літерою «Р». Її відшукав і скопіював дослідник історії ХПІ кандидат технічних наук доцент Д. Ю. Журило. Згодом Дмитро Юрійович передав фотокопію авторам статті, за що ми йому дуже вдячні. До того ж, працювати в самому архіві наразі дослідники змоги не мають, внаслідок його руйнації рашистською ракетною. В роботі над статтею автори спирались також на інші архівні документи та матеріали харківської періодици.

14 серпня (за ст. ст.) 1906 року приват-доцент по кафедрі гігієни Харківського університету, доктор медицини Володимир Володимирович Фавр подав «прошення» на ім'я директора ХТІ з проханням вважати його кандидатом на місце викладача курсу фабричної гігієни [8, арк. 1]. Така вакансія викладача утворилась внаслідок звільнення професора І. П. Скворцова у зв'язку з його переходом на роботу до Київського університету імені Св. Володимира [там само]. До «прошення» додавалися біографічний нарис і список наукових праць. На той час доктор В. Фавр працював уже очільником харківської міської санітарної служби, отже, був добре відомий міському загалові не тільки як вчений-гігієніст, а ще як «міцний» фахівець-практик [3, с. 82; 9].

З доданого біографічного нарису, написаного власноруч, ми дізнаємося, що Володимир Володимирович Фавр, син лікаря, православного віросповідання, народився 5 липня (ст. ст.) 1874 року. Середню освіту отримав у першій харківській чоловічій гімназії, яку закінчив із срібною медаллю 1892 року, а вищу — на медичному факультеті Харківського університету, який з відзнакою закінчив 1897 року. Під час навчання в університеті особливо цікавився хімією і додатково займався нею в лабораторії професора В. Ф. Тимофеева (в майбутньому ректора Київської політехніки) під його керівництвом, а також мікробіологією та гігієною під орудою таких корифеїв, як В. К. Високович і вищезгаданий І. П. Скворцов. 1896 року, під час канікул, відправився до Німеччини (університет у Бреславлі). Там впродовж літнього семестру слухав курси бактеріології та гігієни місцевої професури та займався в університетській гігієнічній лабораторії методикою санітарних та інших дотичних спеціальних досліджень. Ще будучи студентом, виконував обов'язки асистента гігієнічної лабораторії Харківського університету, а отримавши ступінь лікаря, був обраний вченою радою штатним асистентом. На цій посаді перебував до 1904 року. Як штатний асистент проводив практичні заняття зі студентами та керував спеціальними роботами лікарів і студентів. 1899 року взяв участь в роботі міжнародного конгресу в Берліні, присвяченого боротьбі з туберкульозом. Ознайомився там з роботою санітарних установ міста. Згодом виступав на шістьох медичних з'їздах в межах Російської імперії, ознайомився з постановкою роботи санітарної служби в її столицях та інших великих містах. 1901 року

був відряджений Харківським університетом для роботи в протичумній лабораторії Інституту експериментальної медицини в Кронштадті. В 1902 році вивчав малярію у Воронежській і Харківській губерніях, а також на Кавказі. 1903 року в Харківському університеті захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора медицини. Влітку і восени 1903 року знову працював на Кавказі у складі експедиції Товариства російських лікарів на пам'ять М. І. Пирогова з метою вивчення заходів боротьби з малярією. В березні 1904 року отримав звання приват-доцента по кафедрі гігієни Харківського університету. А в травні того ж року відправився до Маньчжурії на театр бойових дій російсько-японської війни в складі харківського бактеріолого-гігієнічного загалу. В лютому 1905 р. повернувся до Харкова, де був призначений міським санітарним лікарем, завідувачем санітарним відділом міської управи і міської санітарної лабораторії. Брав активну участь в діяльності товариства охорони народного здоров'я (як секретар), Харківського медичного товариства, санітарного комітету Харківського товариства поширення в народі грамотності. Викладав гігієну на курсах сестер-жалібниць і вільних слухачок Харківської громади товариства Червоного Хреста, читав лекції з гігієни на курсах для робітників і ремісників. За його редакцією міською управою став видаватися періодичний орган «Сведения о врачебно-санитарной организации и эпидемических болезнях г. Харькова», увійшов до складу редакторів «Харьковского медицинского журнала» [8, арк. 10–11].

До «прошення» В. Фавр додав також список основних власних друкованих наукових праць за винятком невеликих за обсягом. Таких праць на той час налічувалось 30. Враховуючи рівень розвитку тогочасної поліграфії і наявність цензури в Російській імперії, такий науковий доробок вважався солідним не тільки для приват-доцента, а й для професора [там само, арк. 11].

Далі розпочалась звичайна імперська бюрократична тяганина. З канцелярії директора інституту «прошення» потрапило на погодження до навчального комітету інституту. Це такий орган під головуванням директора, який, зокрема, визначав доцільність викладання дисциплін, їхній обсяг, складав плани та програми, розглядав кандидатури нових викладачів тощо [10, с. 67]. В своєму вересневому засіданні 1906 р. навчальний комітет погодив кандидатуру Володимира Фавра і ухвалив доручити йому читання лекцій з фабричної гігієни в другому півріччі поточного, тобто 1906/1907 навчального року [8, арк. 12, 14]. Але ця ухвала носила суто рекомендаційний характер. Для остаточного рішення потрібно була згода «попечителя» Харківського навчального округу. А для отримання такої згоди — позитивний відгук на В. Фавра від ректора Харківського університету, де здобувач посади отримував науковий ступінь, вчене звання і працював уже впродовж багатьох років. Бюрократична машина набиравла обертів: ХТІ зробив запит на університет, університет надав характеристику, її разом з формулярним списком

директор ХТІ додав до подання, яке направив «попечителю». На все це було витрачено декілька місяців [там само, арк. 8, 9, 13, 15]. І тільки 29 листопада (за ст. ст.) 1906 р. «попечитель» Харківського навчального округу дозволив допустити титулярного радника Володимира Фавра до викладання фабричної гігієни в Харківському технологічному інституті імені імператора Олександра III з другої половини 1906/1907 навчального року з навантаженням в 1,5 години на тиждень і загальною винагородою 300 рублів на рік [там само, арк. 16]. Приробіток не захмарний, але непоганий, як за півтори години на тиждень. Для порівняння: така сума приблизно дорівнювала річному окладові грошового утримання медичної сестри (сестри-жалібниці) більшості харківських міських і земських лікувальних закладів [6, с. 48].

У Харківському технологічному інституті освітня дисципліна «Фабрична гігієна» викладалась на п'ятому, завершальному курсі навчання [10, с. 200]. Харківська газета «Утро» в числі 45 від 16 січня 1907 р. помилково написала, що доктор В. Фавр очолив у технологічному інституті новостворену катедру фабричної гігієни [11]. Це звичайна журналістська «качка», яка не підтверджується жодним історичним джерелом.

Приступивши до виконання викладацьких обов'язків у ХТІ, доктор В. Фавр вирішив створити кабінет фабричної гігієни. На той час інститут вже мав деякі прилади, моделі, креслення, невелику анатомічну колекцію, зразки пилу, стружок тощо. Все це зберігалось в окремій шафі. В. Фавр збирався суттєво розширити цей фонд, а згодом на базі кабінету відкрити музей фабричної гігієни. Для цього необхідно було приміщення. Доктор запропонував директорові ХТІ виділити для кабінету кімнату в головному корпусі інституту поруч з бібліотекою [8, арк. 2]. Директор відмовив, посилаючись на дефіцит приміщень, але зголосився віддати під шафи та вітрини з експонатами, що належали до фабричної гігієни, частину приміщення інститутського музею [там само, арк. 2–3]. Згодом кабінет фабричної гігієни все ж таки відбувся, про що свідчить відбиток його кутового штампю на архівному документі [там само, арк. 17]. Зберіглося також повідомлення директора ХТІ В. Фавру у відповідь на його доповідну записку, в якому очільник інституту дав згоду на придбання необхідних креслень, статистичних таблиць, приладів і моделей на загальну суму до 300 рублів [там само, арк. 5]. А 1907 року в інституті відкрився музей фабричної гігієни, експонатами для якого слугували спецодяг, захисні окуляри, респіратори, газоаналізатори, перев'язувальні засоби, колекції суспензій та пилу, всіляке лабораторне обладнання тощо. Багато експонатів були подаровані З'їздом гірничопромисловців півдня Росії, який того часу налагоджував роботу гірничорядувальних станцій

на Донбасі. Цілоком слушно роботодавці вважали, що навчатися працювати з обладнанням таких станцій майбутні інженери мають починати ще на інститутській лаві [10, с. 193]. Найімовірніше, що ініціатива виходила від В. Фавра, адже, як ми зазначили вище, саме він писав про такий музей начальству. Думаємо, що, не знайшовши підтримки в інституті, він звернувся до стейкхолдерів. Ті надали спонсорську допомогу, і питання вирішилось.

Спочатку лекції з фабричної гігієни доктор В. Фавр читав у першій аудиторії головного корпусу (нинішній головний аудиторний корпус НТУ «ХП»), згодом перейшов до другої аудиторії креслярського корпусу (сьогоднішній ректорський корпус НТУ «ХП») [8, арк. 6, 7].

Наступного, 1907/1908 навчального року викладацька діяльність Володимира Володимировича в ХТІ тривала. Проте не все влаштувало його в організації навчального процесу. Він скаржився на низький рівень відвідуваності лекцій. Своєї вини в цьому не вбачав. Доводив, що студенти погано відвідують не тільки його лекції, а й лекції інших викладачів, незалежно від чеснот лекторів і змістовності курсів. Вважав, що в цьому винна недосконала організація навчального процесу в інституті, що це є наслідком великої кількості іспитів і розтягнутості зимової екзаменаційної сесії. Просив у наступному навчальному році поставити його лекції в осінньому семестрі [там само, арк. 17]. Навчальний комітет інституту пішов назустріч докторові та запланував курс фабричної гігієни в осінньому семестрі 1908/1909 навчального року [там само, арк. 4]. Проте В. Фавр, найімовірніше, не залишився в ХТІ. Принаймні, інформації про його подальшу роботу там в архівних документах не зустрічаємо.

Таким чином, прочитана ще одна сторінка біографії видатного лікаря і вченого Володимира Фавра, біографії, що вписана золотими літерами в історію Харкова. Цілоком ординарна сторінка висвітлює його викладацьку діяльність в Харківському технологічному інституті. Без вражаючих громадянських подвигів і наукових здобутків. У житті, наповненому такими яскравими звитягами. Чи варта вона уваги істориків медицини, істориків науки взагалі? Переконані, що для дослідження біографій постатей такого рівня, будь-яка нова інформація несе неабияку наукову цінність. Адже сукупність, на перший погляд, несуттєвих деталей, життєвих дрібниць повсякдення створюють те тло, на якому саме й можливо зрозуміти спонукаючі мотиви, передумови, причини соціально значущих вчинків і досягнень таких особистостей. Отже, вважаємо, що дріб'язків в історико-біографічних дослідженнях немає. Вбачаємо за необхідне й надалі в історико-біографічних дослідженнях студіювати всі буденні подробиці, всю сукупність біографічних фактів, все їхнє розмаїття.

Список використаної літератури

1. Робак, І. Ю. Володимир Фавр як епідеміолог. Епідеміологічні дослідження в клінічній та профілактичній медицині : досягнення та перспективи. Мат-ли науково-практичної конференції з міжнародною участю (12-13 березня 2015 р., Харків, Україна), присвяченої 210-й річниці Харківського національного медичного університету та 85-річчю кафедри епідеміології / під ред. Чумаченко Т. О. / Х. : «Щедра садиба плюс», 2015. — С. 197–199.
2. Робак, І. Ю. Талант, відданий оздоровленню Харкова (до 140-річчя народження В. В. Фавра) // Краєзнавство : науковий журнал. — К. : НСКУ та Ін-т історії України НАН України, 2015. — № 1/2 (90/91). — С. 207–212.
3. Робак, І. Ю. Володимир Фавр — видатний харківський гігієніст і маляріолог / І. Ю. Робак // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Збірник наукових праць. Серія «Історія науки і техніки». — Харків: НТУ «ХПІ». — 2015. — № 63 (1172). — С. 81–85.
4. Robak, Ihor Yu. Professor Volodymyr Favre: Public Health Personality and Citizen (on the 100th Anniversary of His Death) / Professor Volodymyr Favre: Public Health Personality and Citizen (on the 100th Anniversary of His Death) / Robak I. Yu., Alkov V. A., Demochko H. L., Chernukha O. V. // Wiadomości Lekarskie. 2020. T. LXXXIII. No 5. — P. 1016–1020. DOI: 10.36740/WLek202005133.
5. Robak, I. Yu. Topical Ideas of V. V. Favre in the Field of Public Health (on the 100th Anniversary of Professor's Death) / Robak I. Yu., Alkov V. A. // Wiadomości Lekarskie. 2020. T. LXXXIII. No 5. P. 1074. DOI: 10.36740/WLek202005141.
6. Робак, І. Ю. Організація охорони здоров'я в Харкові за імперської доби (початок XVIII ст.–1916 р.) : монографія / І. Ю. Робак. — Харків : ХДМУ, 2007. — 346 с. (іл. 24 с.).
7. Робак, І. Ю. Охорона здоров'я у першій столиці радянської України (1919–1934 рр.) : [монографія] / І. Ю. Робак, Г. Л. Демочко. — Харків : Колегіум, 2012. — 260 с. (іл. 14 с.).
8. Державний архів Харківської області. Ф. Р-1682. Харківський політехнічний інститут ім. В. І. Леніна. Оп. 2. Спр. 338. О порученні приват-доценту Університета доктору медицини В. В. Фавру преподавания в институте фабричной гигиены, 17 арк.
9. Владимир Владимирович Фавр // Врачебное дело. Двухнедельный научный и профессионально-общественный медицинский журнал, основанный профессиональным союзом врачей г. Харькова и губ., издаваемый кооперативным т-вом «Наша Мысль». — 1920. — № 9–10. — Стб. 273–282.
10. Журило, Д. Ю. Становление и развитие Харьковского Технологического института в конце XIX — начале XX века : монография / Д. Ю. Журило. — Харьков : Изд-во «Підручник НТУ «ХПІ», 2016. — 264 с.
11. Новая кафедра // Утро. Ежедневная политическая, общественная, литературная и экономическая газета. — 1907. — 16 января. — (Местная жизнь).

Непрочитана сторінка біографії професора Володимира Фавра (до 150-річчя лікаря і вченого)

Проф І.Ю. Робак¹, доц. Г.Л. Демочко²

¹ Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

² Харківський національний медичний університет

Персоналія присвячена одному з фрагментів буремного життя та діяльності видатного харківського вченого-гігієніста і маляріолога професора Володимира Фавра, 150-річний ювілей якого відзначається цьогооріч. Фрагменту цілковито рутинному. Йдеться про роботу тоді ще приват-доцента В. Фавра викладачем курсу фабричної гігієни Харківського технологічного інституту в 1906–1908 рр. До наукового обігу вводяться деякі архівні документи, що раніше перебували поза увагою істориків. У дослідженні застосований методологічний інструментарій біографістики, краєзнавства, соціальної історії медицини, історії повсякдення. Розглядається обрання В. Фавра на посаду викладача ХТІ, його подальша викладацька робота і організаційна діяльність зі створення кабінету фабричної гігієни. Відзначається, що навіть буденні сторінки життя яскравих особистостей мають ставати предметом історико-біографічних студій, адже вони допомагають нам краще зрозуміти шлях цих людей до своїх звитяг.

Ключові слова: біографістика, краєзнавство, історія науки, історія медицини, персоналія, Фавр В., Харків, Харківський технологічний інститут.

Unread page of professor Volodymyr Favr's biography (to mark the doctor and scientist's 150th anniversary)

Prof. I.Yu. Robak¹, assoc. prof. H.L. Demochko²

¹ National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

² Kharkiv National Medical University

This personalia is devoted to an episode of the turbulent life and work of Professor Volodymyr Favr, a prominent Kharkiv scientist, hygienist, and malaria specialist, whose 150th anniversary is being marked this year. It's an entirely routine episode. It is about the activities of V. Favr, a privatdozent at that time, as a lecturer on factory hygiene at the Kharkiv Institute of Technology in 1906-1908. Certain archival documents previously neglected by historians are being brought into scientific circulation. This study applies methodological tools of biographical studies, local history, social history of medicine, and history of everyday life. It examines the election of V. Favr to the post of lecturer at the Kharkiv Institute of Technology, his further academic career, and organizational activities to create a factory hygiene classroom. It is pointed out that even the everyday scenes of the outstanding personalities' lives should be the subject of historical and biographical studies, as they contribute to a better understanding of the path of these people to their victories.

Key words: biographical studies, local history, history of science, history of medicine, personalia, V. Favr, Kharkiv, Kharkiv Institute of Technology.

Контактна інформація — Робак Ігор Юрійович,
доктор історичних наук, професор, професор кафедри українознавства,
культурології та історії наук Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут», м. Харків, вул. Кирпичова, 2,
к.т. 0679300444, robak@ukr.net

Стаття до редакції надійшла 01.08.2024 р.